

ՎԵՐԱՐԺԵՒՈՐՈՒՄԻ ՓՈՐՁ ՄԸ

ԹԵՂԴՈՐՈՍ ԳՌԹԵՆԱՒՈՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՆԵՐԲՈՂԸ

ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

Թեոդորոս միայնակեացի, կամ Գոթեմաւորի, Աստուածածնի Ներքողին այս քարգմանութիւնը վերաթելուումի փորձ մըն է պարգապէս՝ շատ խօսուած, բայց առհասարակ մերժուած մատենագիրի մը նկատմամբ: Վերաթելուում, այս պարագային մանաւանդ չի՝ նշանակեր վերագրում՝ չներկայացուցած արժէքի, այլ գնահատման անկի իրաւ դատում՝ իր դարուն, եւ յատկապէս լեզուին մէջ: Լեզու՝ ոչ թէ իրրեւ միմիայն, Գոթեմաւորի պարագային ծայրայեղ յունաբան՝ արտայայտութեան միջոց, այլ մանաւանդ արտայայտութիւն՝ իրրեւ անձի անձնական դրսեւորման եղանակ. ո՛ն:

Իր մասին, իրրեւ հեղինակ, առաջին դատումը կու գայ, հաւանաբար, Զարբանալեանէն: Անոր համաձայն՝ «Գոթեմաւոր, որչափ ալ պարծամք սեպուի մեր հայկական դպրութեանց իրրեւ սկզբնագիր հեղինակ մը, հետեւողութիւնը զգուշալի է համբակաց, որովհետեւ այսպիսի երկասիրութիւնք կրնան ախորժակը կրթելու տեղ՝ վնասակար ըլլալ»: Դատում՝ արձակուած միմիայն «խրթին լեզու մը կը բանեցնէ»ի հիման վրայ: Զարմանալի է որ այս խօսքերը, յատկապէս, կ'ուղղուին Աստուածամօր Ներքողին, երբ, անդին, Գոթեմաւորի ա՛յլ գործերու մասին առանձին խօսած տեսն, Ընդդէմ Մայրագումացոյն պարագային «այս մատին մէջ Գոթեմաւորը համարի տէր, եւ մարտարախօսութեան ձիրքն ունեցող կ'երեւայ». անդին, Խաչի Ներքողը յօրինուած է «ընտիր եւ գեղեցիկ իմաստներով, եւ հետեւողութեամբ Դաւիթ Անյաղթի համանուն գրուածքին»¹: Ինչ կը վերաբերի հետե-

1. ԶԱՐԲԱՆԱԼԵԱՆ ՀԱՅՐ ԳԱՐԵԳԻՆ, Հայկական հիմ դպրութեան պատմութիւն,

Գ. տիպ., Վենետիկ, 1897, էջ 470-471:

ւողութեան, ոչ մէկ կապ՝ երկու Ներքողներուն միջեւ: Եղածը, պարզապէս, հասարակաց աստուածաշնչական խորհրդանշաններ են՝ որոնց կը հանդիպինք մոյմանիւք բոլոր գրութիւններուն մէջ:

Քոթեմաւորի մասին աւելի չի՝ խորանար եւ գրեթէ մոյմ կարծիքին է Մ. Արեղեան եւս: Կողմնակի նշելէ ետք միայն թէ Քոթեմաւոր աշակերտ է «այս Մաթուսաղա Քերթողի» (որով՝ կարեւորն իսկ կը դառնայ մի ումն Մաթուսաղա Քերթող), կ'աւելցնէ. «Նա ունի մանւորիչ գրութեան, որոնց մէջ կան գեղեցիկ լեզուով եւ ազդու արուեստով յօրինուած մասեր, բայց կան մանւայնախի կտորներ, որոնք իր ժամանակի յումանական մտախօսների հետեւողութեամբ, վերաբարձրում են, մոռում եւ խրթնաբան են, մեծ մեծ, յամախ իմֆնաստեղծ բարդ բառերով ու երկար խօսքերով»²: Ապա, եզրակացնելու համար, Արեղեան իբրեւ օրինակ պիտի մէջբերէ «Ընդդէմ Մայրագումացոյն» մատին սկիզբի երկու պարբերութիւններէն 19 տող:

Առաջինը, հաւանաբար, Հայր Կիրեղ Քիպարեանն է որ տարբեր կարծիք պիտի յայտնէ Քոթեմաւորի մասին՝ իբրեւ գեղագէտ՝ մղուած գուտ գեղագիտական մտահոգութիւններէ: Նշելով հանդերձ «շատ յումանաբան, խժաճայն, խրթնաբան եւ անարուեստ լեզուն», պիտի նկատէ, այս անգամ իբրեւ ստեղծագործ հեղինակ Քոթեմաւորի մէջ, «արուեստագէտի եզակեան խառնուածք մը, զգայուն եւ թախծոտ. սիրող բոլոր եւ ուժեղ գոյներու»: Հոս այլեւս խրթնաբանութեան կամ յումանաբանութեան հարց չկայ, այլ՝ «որպէսզի իր զգայութիւնները եւ հոգեկան կիրքերը կարենայ արտայայտել իրենց ահագնութեամբ, կը դիմէ պատկերներու եւ փոխաբերութիւններու՝ բոլորն ալ կազմուած մութ եւ թանձր գոյներով. եւ գոյներու այդ խտութիւնը կը կարծէ գտնել ուժեղ մակդիրներու, անօրինակ բարդութիւններու եւ գերադրական մասնիկներով կազմուած բառերու եւ անոնց կուտակումներուն մէջ»: Եզրակացութիւնը: Պարզ է՝ եւ երբ արուեստաբանն է դատողը. «Ասով, կ'ունենանք արուեստ մը պատարուն գոյներով եւ ձայներով, բայց ծանր եւ թանձր, աններդաշնակ եւ ճնշող՝ արդիւնք կարծես չղագրգիռ մտայնի մը»³:

Եթէ Հայր Կիրեղ Քիպարեան աւելի երկարէր, պիտի աւելցնէր, անպայման, թէ Աստուածածնի, այլ մանաւանդ Խաչի ներքողներուն մէջ՝ Քոթեմաւորի մէջ կը նկատեմք տեսակ մը եզակի լեզուով անհասարակչի՝ բայց արտայայտութեամբ աւելի քան բարդ խառնուածքով բանաստեղծ մը: Բանաստեղծ՝ որ մեր գրականութեան մէջ

2. ԱՐԵՂԵԱՆ Մ., Հայ հին գրականութեան պատմութիւն, Բ. տիպ., Պէյրութ, 1955, հատոր Ա., էջ 385:

3. ԲԻՊԵՐԵՆՆ ԶԱՅՐ ԿԻՐԵՂ, Պատմութիւն հայ հին գրականութեան, Վենետիկ, 1992, էջ 238:

առաջին անգամ ըլլալով (բառերուս գիտակից՝ եւ զանոնք չափած կ'ըսեմ) կրօնական միւթը օգտապաշտութենէն բարձրացուց ապրումած ստեղծագործութեան եւ դադրեցաւ, մամաւանդ, հետեւողականութենէ: Եթէ հետեւողականութիւն կայ՝ այդ մէկը մեր յաջորդ փոքր հեղինակներունն է, յատկապէս շարականագիր՝ այդ երկու մերձողներուն բերած դարձն ոգիով եզակեան յանդգնութեան օրինակով:

Ընդգծելի ուրիշ կէտ մը եւս Քոթեմաւորի մէջ, յատկապէս խաչի Ներքողի պարագային, - բնութեան մերկայութիւնը: Մեր մէջ շատ ուշ, Երգիչներու շրջանին միայն բնութիւնը պիտի դառնայ առանձին ֆերթողանիւթ. բայց հոս, արդէն, շատ քան կը մերկայանայ՝ որովհետեւ կը զգացուի՝ բնութեան երեւոյթներով. այնքան որ զգացուածին արդիւնքը, այս պարագային՝ պատկերը, կը դառնայ աւելի ցցուն եւ տիրական - որով՝ առաջնահերթ - քան պատկերացումը՝ որ բուն ֆերթողանիւթն է: Այս մէկը նշմարելու եւ ընդգծելու համար մինչեւ Նարեկացի հասնելու պէտք չունինք:

Շատեր, հրատարակիչներէն սկսած, վերապահ են Աստուածածնին Ներքողը Քոթեմաւորին ընծայելու: Այդ վերապահութիւնը հիմնուած է միմիայն «եռաբարդ եւ փառաբարդ բառերու եւ ծանրաւոր ածանցներու» վրայ, եւ որով, իբրեւ թէ նման՝ «Թաղեսուի ուրումն» ոնին⁴: Այս Թաղեսուն, հակառակ Զարեհանալեանի վկայութեան, թէ «քանի մը մերթողական գրութիւններ հասած են՝ նոյն դժուարիմաց լեզուով եւ խրթին կամ աւելորդ բառերով», մենք ո'չ մէկ հետք գտանք Ս. Ղազարի Զեռագրատան մէջ գտնէ: Աւելորդ է նաեւ ուրիշ Թեոդորոս մը գտնելու միւս վարկածը՝ պարզ այն պատճառով, որ տասնեակ մը իրապէս «եռաբարդ կամ փառաբարդ» կազմութեամբ բառեր բացառած՝ այս Ներքողը եւս իր լեզուով, ոգիով, ֆերթողական կառոյցով թէ յատկապէս հեղինակին խառնուածքով կը միանայ Ընդդէմ Մայրագումացոյն մատին եւ խաչի Ներքողին՝ կազմելով Քոթեմաւորէն մեզի հասած ցարդ յայտնի ժառանգութիւնը:

Աստուածածնի այս Ներքողը ոչ միայն գործն է Քոթեմաւորի, այլեւ կու գայ լուծելու բանասիրական հարց մը եւս: Ընդդէմ Մայրագումացոյն մատին հրատարակիչները տողատակի ծանօթութիւններուն մէջ կը նշեն, թէ «եթեմ հարիւր ամ լինալ յետ չարչարանացն Որդւոյն Աստուծոյ» նախադասութեան մէջ Զ (900) գիրը փոխած են Զ-ի (700), յարմարացնելու համար, անկասկած, հեղինակին ապրած ժամանակաշրջանին: Տարօրինակը այն է որ Զ տարիները մեզ կը տանին ուրեքորդ դար: Մինչդեռ, Աստուածածնի Ներքողին մէջ շատ յստակ կը կարդանք, երբ, ակնարկելով Քրիստոսի թափած արեան՝ կը գրէ.-

4. ԹԵՂՈՂՈՐՈՍ ՔՌԹԵՆԱԽՈՐԻ, Ճառք երեք. տե՛ս Յովհաննու Աւանցեւոյ մատենագրութիւնը, Վենետիկ, 1833, էջ 172:

«Եւ մատոռուակեալ ի վեցեակ դար եղափոխութեանս մինչեւ յապառնիս եւթնեկի աւուր մտին»։ Ուրեմն, եթէ փոխելիք կար, Ջ տառը պէտք է վերածուէր Զ-ի, երբ, եօթներորդ դարու 50-60ական թուականներուն, Քոթեմաւոր վանահայր էր Արագածի ստորոտը գտնուող Աստուածածնի վանքին, եւ Աստուածածնի՝ իսկ տօնին կ'արտասանէր խնդրոյ առարկայ Ներբողը. - «գՄարիամ կոյս Աստուածածին համաբոլորապսակեալ հաւատով սրբոյ Երրորդութեան, ընդհանրական առաքելաշէն եկեղեցիք Քրիստոսի, փառատրոդական երգարանութեամբ հոգեզուարն նուագարանօք՝ վերագոչեսցո՛ւք ի սերկեան (= *այսօրուան*) աւուրս դասախմբութեամբ»⁵։

ԶՈՒԼԱԼ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

5. ԹԷՆՈՂՈՐՈՍ ՔՌԹԵՆԱԽՈՐ, *նոյն*, էջ 172։